

वगवत् त्रि० वि+आ+ट्-क्त । श्रव्यापारयुक्ते शकमेवचिजे
हेषण० ।

व्याप्त ति० वि+आप+त=त। १ पूर्ण हेमच० । २ समाक्रान्ते
 ३ स्वाते च मेदि० । ४ व्यापिते ५ व्याप्तिश्रुते च “वसेन
 यदि नो व्याप्तः” उदयनाचार्यः ।

यमाप्ति स्तो वि+चाप-क्तम् । १ ऐवर्थभेदे न्याययते तद
भाषयति अविद्यामानत्वरूपे २ पदार्थे यथा वज्रेरभाव-
वति जहादौ धूमो नास्तीति धूमादौ वज्रेर्नाप्तिः ।

“व्याप्तिः साध्यवदन्यविदसम्बन्ध उदाहृतः । अथ वा
हेतुवज्जिवरिहाप्रतियोगिना । साध्येन हेतोरैकाधि-
करण्यं व्याप्तिरुच्यते” भाषाण । प्रमेयत्ववृद्धिद्वयाप्रसिद्धे
द्वितीयलक्षणसुक्तम् । प्रतियोग्यवधिकरणभूतहेतुवज्जि-
वदन्यभावप्रतियोगितान् अद्वैतकदाभ्युपगम्येदावच्छिन्नसा-
मानाधिकरण्यं व्याप्तिरिति द्वितीयलक्षणार्थः । व्याप्तिश्च
द्विविधा अल्पव्याप्तिर्व्यतिरेकव्याप्तिश्च तन्नामयव्याप्तिः
पूर्वोक्ता । “साध्याभावव्यापकत्वं हेतुभावस्य यत् भवेत्”

भाषा० उक्ता अपरा वा च साध्याभावव्यापकीभूताभाव-
प्रतियोगितारूपा । तन्मान्यव्याप्तिज्ञाने व्यभिचारज्ञा-
नाभावः सहकारज्ञानञ्च कारणम् । व्यतिरेकव्याप्ति-
ज्ञाने च साध्याभावे हेत्वभावस्य सहकारज्ञानं व्यभि-
चारज्ञानभावस्य कारणम् । “व्यभिचारस्यापहोऽपि
सहकारयुक्तया । हेतुव्याप्तिग्रहे, तर्कः कश्चिच्छङ्का-
निवर्तकः । द्वैविध्यन्तु भवेत् व्याप्तेरन्यव्यतिरेकतः”
भाषा० । धूनी यदि वज्रिव्यभिचारी स्यात् तदा वज्रि-
जन्तो न स्यादित्यादितर्केण व्यभिचारशङ्का निवर्त्यते
इत्याकरे दृश्यम् । उपाधिस्य व्यभिचारोच्चायकतया
व्याप्तिज्ञानविघटनतया अनुमितिविरोधी उपाधिग्रहे
११४८ पृ० दृश्यम् ।

व्याख्यं लि० वि० साधनं यत् । १ व्या० २ शब्ददेशद्वयोः व्या-
ख्याद्वयस्य च भाषा० । ३ शब्दसमिति साधने लिङ्गे
न० ४ वाचनमात्रे पुङ्गोऽपि च अमरः ।

व्यास ए० त्रि० श्रम-वज् । तिर्यक्पाश्वतो विस्तृतयोर्माहो-
रत्नरत्नपरिभाषे हेमच० ।

वगायत नि० वि+आ+यस-क्त । शीघ्रं शब्दप्रते शब्दे
 ४ अतिशये च मेदि० । भावे-क्त । शब्देषु ह्यायामे च
 न० मेदि० ।

व्यायाम पुंवि+वा+यम=वज् । १ त्रमे २ त्रमसाधने व्यापारे
शोरुपे ऽदुर्गसंस्कारे ५ विभक्ते मेदि० इतत्त्वानां ज्ञम-

कारके व्यापारे (क्रास्ति) अव्यामपरिमाणे च हेमच० ।

व्यायोग पुं वि + या + युज - घञ् । दृश्यकाव्यभेदे सा० ८०० तत्त्व-
ज्ज्ञमुक्तं यथा “स्वातेतिदोषव्यायोगः स्वत्वस्त्वो-
जनसंयुतः । जनो गभविषर्माभ्यां नरैर्नृभिः राक्षितः ।
एकाद्वय भवेदस्त्वोनिमित्तसमरोदयः । कौशिकीवृत्ति-
रहितः प्रख्यातस्तत्त्व नायकः । राजर्षिरथवा दिव्यो भ-
वेद्भोरोदयतयः । हास्यहृद्कारयान्तेभ्य रतरेत्वाङ्गितो-
रसाः” यथा मौगम्बिकाहरणपञ्चयविजयादि ।

व्याल पुं स्त्री० विन्-अड-वज् डल्य लः । शर्पे रक्षिं वक्रपगो
 अमरः । स्त्रियां ङीष् । शृङ्गजं च मेदि० । श्वित्क
 व्याघ्रे पुं स्त्री० राजनि० स्त्रियां ङीष् । नपे पु० ५ मथु-
 रजः । इण्टे लि० अमरः । ७ ध्रुत्ते लि० । [राजनि० ।

व्यालगन्धा स्त्री व्यालस्येव गन्धो लेशोऽस्याः । नाकुल्याम्
व्यालग्राह पु० व्यावान् सर्पान् गृह्णाति पक्ष-वयम् ।
(सापुङ्गे) सर्पधारिणि भरतः । णिनि । अत्रैव शब्दः ।
“व्यालपात्री यथा व्यालं बन्धादुद्धरते विज्ञातु” शु०त०
काशोऽम् । [चमत्कायाम् राजनि० ।

वगलजिह्वा स्त्री व्यानस्य सर्पस्य जिह्वे व पत्रमस्याः । मह
वगलदंष्ट्र उ० व्यानस्य व्याघ्रस्य दंष्ट्रे व कण्ठकमस्य । गोजुरे
राजनि० । [लट्बोऽप्यत्र ।

वगलनख पु० व्यानख व्यापख नखरव । गन्धद्रव्यभेदे व्या-
वगलपत्रा स्त्री व्यानख पाद इव पञ्चमस्थाः । एवारी
कर्कटीभेदे राजनि० ।

वशालम्ब पु० विशेषेण व्याख्याते वि+आ+हवि-कच ।
 १२३४५६ वैद्यकम् । विशेषेण २४५६७८९० ति० ।

व्यालायुधं नः व्यासस्य व्यासस्यायुधं नख दत्त । १ मन्त्रीनाम-
गन्धद्रव्ये मयुरेणः । २ व्यासनाख्ये गन्धद्रव्ये पुं० राजनि०
व्यासक्रीडी स्त्री वि० अथवा क्रुश-अथ खाद्ये अथ डलेण् ।
परस्परक्रात्रे । [भिन्नगुणके गन्धर० ।

व्यावर्त्त पु० विशेषेण व्यावर्त्तते वि+व्या+इत-अच् । ना-
व्यावहारी स्त्री वि+व्याव+हृ-णच् । स्वार्थे अण् । डीप् ।
परस्परहरणे । [स्परहसने ।

व्रावहासी स्त्री वि+व्रव+इय-णच् स्त्रीर्द्धेऽण् डोप् । पर-
व्राह्मन्ति नि. वि+घ्रा+इत-क्त । इतते हेमच० शनिहन्ते
च “व्याहृक्कतिरुद्याने” कुमारः ।

व्यावृत्ति स्त्री वि+ष्वा+वृत्-क्तिन् । निवारणे ।

व्यास पु० व्यसति वेदान् वि+अस-अञ् । १ पराशरसुते स-
निभेदे व्यासस्य नारायणस्य पञ्चकलावतारभेदः यथोक्तः